

VADERNA GÁBOR

Napló és esemény

Gróf Dessewffy József: *Testi erkölcsi
és társalkodási élet Pesten 1828**

A napló mint irodalmi forma

Az 1960–1970-es évektől kezdve, a megjelenő újabb történeti iskolák módszertani megfontolásai miatt, elsősorban a történeti antropológia megerősödésével, valamint a – leginkább Philippe Lejeune nevéhez köthető – autobiográfia-kutatások hatására a napló műfaja iránt is egyre élénkebb érdeklődés mutatkozik.¹ Ha az egyre-másra megjelenő szövegkiadásokat s a napló irodalmi műfajáról szóló elemzéseket forgatjuk, zavarba ejtő sokszínűséggel találkozhatunk. Nem véletlen hát, hogy többen egyenesen a műforma definiálhatatlanságának kimondásáig jutottak, hiszen ha időben, területileg, társadalmilag, s nem utolsósorban a megformáltság tekintében kíséreljük meg a napló műfaját körvonalazni, oly zavarba ejtő sokaságban bontakoznak ki előttünk a különböző változatok, hogy az általánosító kijelentések szinte azonnal érvényüket veszítik. Másfelől persze az is igaz, hogy magyarázatra szorul: vajon miért is terjednek el a 17. századtól kezdődően, s miért sza-

* A tanulmány a K 81636. sz., „Történés – médium – nyilvánosság” c. OTKA kutatási projekt támogatásával készült.

1 A magyarországi szakirodalomban e váltás csak meglehetősen későn kezdte el érzékeltetni hatását. Gyáni Gábor alapvető tanulmányai (*Gyáni Gábor: Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten [1870–1940]. 2. kiad. Új Mandátum, Bp., 1999. 57. sk.; Uő: A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása. In: Uő: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág, Bp., 2000. 145–160.*) nyomán ugyan gyakran hivatkozott munka lett Alan Macfarlane klasszikus monográfiája (*Alan Macfarlane: The Family Life of Ralph Josselin. A Seventeenth-Century Clergyman. An Essay in Historical Anthropology. Norton, New York, 1977. [The Norton Library]*), mindazonáltal a feltárt és kiadott naplók társadalomtörténeti elemzése még várat magára. A tiszteletre méltó kivételként említhető tanulmányában Velkey Ferenc joggal jegyzi meg, hogy a társadalomtörténeti elemzés még az olyan régóta ismert, agyonhivatkozott és rendkívül gazdag naplók esetében is elmaradt, mint gróf Széchenyi Istváné (*Velkey Ferenc: A pesti főúri társaság néhány jellegzetessége az 1840-es években Széchenyi naplóinak tükrében. In: Arisztokrata életpályák és életviszonyok. Szerk. Papp Klára–Püski Levente. DE TI, Debrecen, 2009. [Speculum Historiae Debreceniense 4.] 113.*). A naplóról szóló irodalom összefoglalása a kiadott források ismertetésével: *Gyarmati Zsolt: Napló, naplóirodalom, történeti forrás. In: Uő: Nyilvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán. Tanulmányok. KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2005. (Ariadné Könyvek) 169–191. Az autobiográfia-kutatásokról ld. Z. Varga Zoltán: Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése. Helikon 48. (2002) 247–257.*

porodnak el a 19. századra oly mértékben az „én”-t középpontba helyező irodalmi formák.

A szakirodalomban két – egymással nem összeegyeztethetetlen – álláspont jelent meg e kérdéssel kapcsolatban: egyfelől az újkori ember szubjektivitás iránti, az én tudatos és egyéni megkonstruálására vonatkozó igénye sejlik fel a háttérben, másfelől az én elemeinek összegyűjtése és felépítése a protestáns etika utilitarista elveihez köthető.

Utóbbi magyarázat – ha elfogadjuk² – persze rámutathat a magánnapló műfajának genezisére,³ ám az már kevésbé érthető meg ennek alapján, hogy miért is terjedt el a naplóírás olyan közegekben, ahol csak kevésbé hatott a „kapitalizmus szelleme”. A Bibliát magyarázó cambridge-i professzor, Samuel Ward (1572–1643), a monumentális naplót hátrahagyó puritán esztergályos, Nehemiah Wallington (1598–1658) vagy a 17. századi anglikán lelkész, Ralph Josselin (1616–1683) naplói valóban szorosan köthetők e hagyományhoz,⁴ de az utóbbi évtizedek talán legnagyobb visszhangot kiváltó szövegkiadása, Samuel Pepys (1633–1703) 17. századi naplójának protestantizmusa tekintetében már kétségek merülhetnek fel,⁵ a természetfilozófus polihisztor Robert Hooke (1635–1703) esetében pedig inkább arról lehet szó, hogy naplója is tudományos elképzeléseinek kifejtésére szolgált, semmint hogy az egy teológiai világkép lenyomata volna.⁶ 19. századi magyar példákat említve gróf Gyulay Lajos vagy akár a szintén

2 Itt csak utalnék James Coleman híres kritikájára, mely a struktúrából kiszakított egyéni középpontba helyezését bírálta Max Weber elméletében: *James S. Coleman*: Foundations of Social Theory. Harvard UP, Cambridge (Mass.), 1990.

3 A dokumentálás és gyűjtés protestáns gyökereiről ld. *William Haller*: The Rise of Puritanism, or The Way to the New Jerusalem as Set Forth in Pulpit and Press from Thomas Cartwright to John Lilburne and John Milton. 1570–1643. Harper&Row, New York, 1938. 96–100.

4 Wardról ld.: *Margo Todd*: Puritan Self-fashioning. The Diary of Samuel Ward. Journal of British Studies 31. (1992) 236–264.; a napló kiadása: The Diary of Samuel Ward. A Translator of the 1611 King James Bible. Transcribed and prepared M. M. Knappen. Ed. John W. Cowart. Cowart Communications–Bluefish Books, Jacksonville, 2007.; Wallingtonról ld.: *Paul S. Seaver*: Wallington’s World. A Puritan Artisan in Seventeenth-Century London. Stanford UP, Stanford, 1985.; Josselinről ld.: *Macfarlane, A.*: i. m. (1. jz.); a napló kiadása: The Diary of Ralph Josselin. 1616–1683. Ed. Alan Macfarlane. Oxford UP for the British Academy, London, 1976. (Records of Social and Economic History. New Series 3.).

5 Ld. *Harry Berger, Jr.*: The Pepys Show: Ghost-writing and Documentary Desire in *The Diary*. English Literary History 65. (1998) 557–558.; *Mark S. Dawson*: Histories and Texts. Refiguring the Diary of Samuel Pepys. Historical Journal 43. (2000) 410–412. Pepys puritán szellemi gyökereirez ld. *Lawrence Stone*: The Family, Sex and Marriage in England 1500–1800. Harper&Row, New York etc., 1977. 245., 267. A szóban forgó naplók legutóbbi – immár valóban teljesen tekinthető – kiadása: The Diary of Samuel Pepys. A New and Complete Transcription. I–XI. Ed. Robert Latham–William Matthews. Bell (Bell&Hyman), London, 1970–1983.

6 Ld. *Lotte Mulligan*: Self-Scrutiny and the Study of Nature: Robert Hooke’s Diary as Natural History. Journal of British Studies 35. (1996) 311–342. A napló kiadása: The Diary of Robert Hooke. 1672–1680. Ed. Henry W. Robinson–Walter Adams. Taylor&Francis, London, 1935. (Reprint: Wykeham, London, 1968.)

protestáns báró Wesselényi Miklós naplói köthetőek e hagyományhoz,⁷ de gróf Széchenyi Istvánéi vagy Horvát István *Mindennapja* már jóval kevésbé.⁸

A szubjektum önkifejezésének vágya körül ismét kérdések sokasága sorakoztatható fel: John Pocock *Virtue, Commerce, and History* című munkájának bevezetőjében veti fel, hogy minél komplexebb, sőt minél ellentmondásosabb a nyelvi környezet, melyben egy szerző megjelenik, annál gazdagabbak és ambivalensebbek lesznek a megnyilatkozásai, melyeken keresztül egyáltalán megnyilvánulhat, és annál nagyobb lesz a valószínűsége, hogy ezek a megnyilatkozások visszahatnak a nyelvi környezetre, s alakítják azt.⁹ A napló mimetikus ereje könnyen arra csábíthatja olvasóját, hogy – mint egy ablakon benézve – maga előtt lássa a naplóíró belső világát, hogy keresztülnézzen a szavakon, a leírt képeket és jeleneteket maga előtt újraalkossa, s a naplót szerzőjének és korának *ex post facto* termékeként értelmezze, azonban – amint arra H. Porter Abbott is figyelmeztet¹⁰ – a naplószöveg ennél mindig bonyolultabb struktúrával rendelkezik, amennyiben a napló valóságának már *eo ipso* kétféle jelentése lehet: egyfelől a szöveg által létrehozott, megjelenített valóság, másfelől a dokumentum saját valósága (amennyiben a napló olvasója feltételezi, hogy a naplót író történeti szubjektum valóban élt és írta naplóját). A napló igen gyakran önreflexív szöveg: írója egyúttal olvassa saját naplóját, s ilyenformán megfigyeli az írás aktusát is. Akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy a naplót író szubjektum úgy mutatja be a megírt szubjektumot (azaz a naplóban megjelenített önmagát), mint olyasvalakit, aki éppen naplót ír. Ennek hátterében pedig egy olyan antropológia áll, melyben az élet (melyet a naplóíró él) nyersanyagul szolgál a naplóhoz, de nem csupán abban az értelemben, hogy pusztán feldolgozandó, megírandó „matéria” volna, hanem inkább abban, hogy már eleve „nyersanyagként lett megélve” a napló számára. Másképp: talán a naplóban rögzített élet olyan élet, melyet a napló számára élünk át. Élet és dokumentum,

7 Gyulay esetében ld. Gere Zsolt: „Gr. Gyulay Lajos maga keze és könyve”. Syllabus: Közeledik. In: Gyulay Lajos: Syllabus: Közeledik (1867. július 2.–1867. augusztus 27.). S. a. r., bev. Gere Zsolt. SzTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2010. (Gr. Gyulay Lajos maga keze és könyve) 7.; Baranyai Zsolt: „Kedves szüleim születésük 100-dos innapa” (Gyulay Lajos: Egy századja!). In: Gyulay Lajos: Egy századja! (1867. szeptember 2.–1867. november 4.). S. a. r., bev. Baranyai Zsolt. SzTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2010. (Gr. Gyulay Lajos maga keze és könyve) 10–12. Gyulay Lajos naplóinak egyre bővülő anyagához ld. még a kiadási projekt honlapját: <http://www.gulaynaplok.hu>. A Kolozsvártört őrzött Wesselényi-naplók mikrofilmen megtalálhatóak: Magyar Országos Levéltár (Budapest; = MOL), Filmtár 5495. Ifj. Wesselényi Miklós naplója. (A továbbiakban e napló pontosabb adatait nem hivatkozom, hiszen a napi dátum szerint könnyen visszakereshető.)

8 Gróf Széchenyi István naplói. I–VI. Szerk., bev. Vizota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai 10–15.); Mindennapi. Horvát István pest-budai naplója 1805–1809. Szerk. Temesi Alfréd–Szauder Mária. Tankönyvkiadó, Bp., 1967.

9 J. G. A. Pocock: *Virtue, Commerce, and History. Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century.* Cambridge UP, Cambridge, 1985. (Ideas in Context 2.) 4–7.

10 H. Porter Abbott: *Diary Fiction. Writing as Action.* Cornell UP, Ithaca, 1984. 19.

élet és irodalom illetően összefüggésére számtalan példa hozható – különösen a több évig, egyfajta életstratégiaként vezetett naplók esetében.

Különböző típusú diáriumok legalább a 15. század óta léteznek, ám az újkori napló születését az önszabályozó polgári identitáshoz szokás kötni. Samuel Pepys naplóit elemezve Francis Barker egy nyilvános *personát* és egy belső ént (aki a naplót írja) különít el, s e kettő közé egy közbenső ént helyez (akit a napló alkotott meg).¹¹ Barker könyvének tézise szerint az angol forradalom új kapcsolatokat eredményezett szubjektum és diskurzus, szubjektum és közösség, test és lélek, nyelv és jelentés között, s ez az új hatalmi és antropológiai konstelláció volt az, amely a szubjektumot önálló polgárként egy domesztikált környezetbe helyezte, olyan környezetbe, mely szemben áll a nyilvános világgal. Az egyik oldalon az én közvetett viselkedése figyelhető meg a hivatalnok nyilvános és magamutogató világában, a másik oldalon a vágyait, szenvedélyeit, betegségeit, „reszkető testének szennyét” titkoló privát én áll, aki naplójába rejti önmagát.¹² Barker leírásának legnagyobb érdeme az, hogy az önprezentációs írásgyakorlatot hozzákapcsolta a társadalomtörténeti környezet elemzéséhez (bár éppen e téren is érték komoly bírálatok),¹³ ugyanakkor azért, hogy a naplót a társadalmi reprezentáció reprezentációjaként fogja fel, éppen a naplóírásnak az énről való visszahatását nem veszi tekintetbe.

A napló által létrehozott hermeneutikai helyzet tehát nem nevezhető egyszerűnek, s ez az összetettség lehet az oka annak, hogy oly sok formában és retorikai variánsban létezik a műfaj. Ha az olvasó felől kíséreljük meg értelmezni a műfajt, ismét problémába ütközünk. A naplót a naplóíró nem a nyilvánosság számára írja, s legtöbbször – bár természetesen akadnak kivételek – a szöveg ideális olvasója éppenséggel maga az író.¹⁴ Ennek köszönhető, hogy a nyelvi megformáltság tekintetében sok naplóíró él a rövidítés formáival: szórövidítésekkel, tömörített szintaxissal, különálló elemek parataktikus egymás mellé helyezésével, esetenként elízióval, a mellékmondatokba sűrített komplex epizódokkal, deixisek gyakori használatával. Samuel Pepys tíz éven keresztül vezetett naplóját például gyorsírással írta. Akárhogy is legyen, a napló alapvetően kéziratok közegében születik, s ez már eleve leszűkíti a nyilvánosságnak azt a körét, amely – általában a szerző halála után, de olykor még életében – hozzáférhetett a szöveghez. (Nem véletlen, hogy gróf Széchenyi István halála után titkára, Tasner Antal kitörölte, illetve kivágta a napló kínos részleteit. Gróf Gyulay Lajos vagy Samuel Pepys talán számítanak az utókorra írás közben, míg Pepys barátja, John Evelyn vagy Horvát István egyenesen az utókor számára készítették

11 *Francis Barker: The Tremulous Private Body. Essays on Subjection.* Methuen, London, 1984. 58.

12 Uo. 6–11.

13 Lásd *Berger, H.:* i. m. (5. jz.) 561–567.; *James Grantham Turner: Pepys and the Private Parts of Monarchy.* In: *Culture and Society in the Stuart Restoration. Literature, Drama, History.* Ed. Gerald MacLean. Cambridge UP, Cambridge, 1995. 95–110.

14 A naplóíró magányáról ld. *Maurice Blanchot: Az irodalmi tér.* Kijárat, Bp., 2005. (Figura 1.) 15–16.

feljegyzéseiket.)¹⁵ Amennyiben a naplót társadalomtörténeti forrásként interpretáljuk, írójának a térre és időre vonatkozó szubjektív észlelését elemezhetjük – miként Gyáni Gábor ajánlja –,¹⁶ s ezzel szoros összefüggésben egy esetleges társadalomtörténeti vizsgálat tárgya lehetne az is, hogy a szöveg milyen nyilvánosság előtt jelenik meg létező vagy olvasható szöveggént, s magában a szövegben a nyilvánosságnak milyen koncepciója jelenik meg. Azt a kérdést, hogy miért is ír valaki naplót, a naplóírás társadalomtörténeti körülményeinek elemzéséből kiindulva lehetne újragondolni, ilyenformán a szöveg retorikai-diszkurzív eljárásait a szöveg társadalmi használataként fogva fel, szemben a pszichologizáló (a naplót lélektani dokumentumként olvasó) értelmezésekkel.¹⁷

A főúri naplók esetében ez az írásgyakorlat a különböző nyilvánosságformák kereszteződéseként érthető meg: hiszen a napló egyfelől a társadalmi gyakorlatok és reprezentáció személyes átélésének dokumentuma, másfelől a közösségtől elvonult privát én írásgyakorlatának (önelemzésének) lenyomata. Természetesen az általános kijelentésekkel itt is érdemes óvatosan élni, hiszen nem lehet pontosan bemérni, hogy a naplóírás mily mértékben volt általános szokása mondjuk a 18. vagy 19. századi arisztokráciának, s vajon az ismert naplók fennmaradása kivételes-e (vagy éppen azért maradt fenn az ő naplójuk, mert már eleve kivételes személyeknek tekintették őket). Thaly Kálmán nagy 19. századi forrásközlésének előszavában ugyan azt írja, hogy „majd minden főbbrendű és jelentősebb állású férfiú, sőt sok csekélyebb hivatású egyén is a körüle történt eseményekről rendes naplót vitt, önéletrajzot vagy naplót szerkesztett, avvagy legalább némi családi följegyzéseket hagyott hátra”,¹⁸ voltaképpen nincs pontos képünk arról, hogy vajon mennyiben tartozott hozzá a napló vezetése a főúri életformához, s ez az írásgyakorlat vajon milyen mértékben (területi és időbeli tagolásban) volt (ha volt) életgyakorlat is egyúttal. A Samuel Pepyséhez mérhető főúri napló a 19. századból több is maradt fenn Magyarországon: Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Gyulay Lajos vagy Brunszvik Teréz évtizedeken át vezetett naplóira utalhatunk itt (bár a kutatást

15 A naplókban igen gyakran megfigyelhető jelenség, hogy a naplóíró oly dolgokat is rögzít, melyről a saját tudása nyilvánvaló. Pepys naplója kapcsán emiatt többen úgy vélték, hogy a szerző nem pusztán magának írta a szöveget, hanem – mintegy memoárként – az utókor számára is (ld. pl. *Cecil S. Emden: Pepys Himself*. Oxford UP, London, 1963. 142.). Mások úgy vélekednek, hogy e jelenség mögött egy „tudatos, de összetetten reflexív” írásgyakorlat állhat (*Dawson, M.*: i. m. [5. jz.] 418.). A Széchenyi-naplók historiográfiájához ld.: *Oltványi Ambrus: Széchenyi Naplójáról és kiadásairól*. In: *Széchenyi István: Napló*. Vál., szerk., jegyz. Oltványi Ambrus. Gondolat, Bp., 1978. 1364–1365. John Evelyn naplói: *The Diary of John Evelyn*. I–II. Ed. William Bray. Dunne, New York–London, 1901.

16 Gyáni G.: A napló mint társadalomtörténeti forrás i. m. (1. jz.) 151.

17 Erre tesz javaslatot Széchenyi naplói kapcsán Lackó Mihály is: *Lackó Mihály: Széchenyi-értelmezések: lélektan és szövegtan*. In: *Uő: Széchenyi elájul. Pszichotörténeti tanulmányok*. L'Harmattan, Bp., 2001. (A múlt ösvényén) 43–66.

18 *Thaly Kálmán: Előszó*. In: *Történelmi naplók. 1663–1719*. Közli Thaly Kálmán. MTA, Bp., 1875. (Magyar Történelmi Emlékek II.: Írók 27.) V. Idézi: *Gyarmati Zs.*: i. m. (1. jz.) 174.

némileg megnehezíti, hogy az említettek közül csak Széchenyié van kiadva).¹⁹ Emellett számos kisebb naplószöveg maradt fenn: Bölöni Farkas Sándor 1835–1836-os identitásformáló kísérletét, gróf Károlyi György naplójának fennmaradt töredékeit az 1830-as évekből vagy báró Kemény Zsigmond néhány napra terjedő 1846-os naplótöredékét említhetjük példaként.²⁰

Egy napló antropológiája

A következőkben gróf Dessewffy József 1828-ban írott naplótöredékét vizsgálom. A kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található,²¹ egy hetvenhat oldalas nyolcadrés alakú füzet negyvenkét lapján. Az első oldalon egy címet is olvashatunk: *Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828*. A bejegyzések január 22-én indulnak s február 11-ig több-kevesebb rendszerességgel folynak, majd egy március 13-i, egy március 16-i s végül egy datálatlan feljegyzés zárja a sort. Nem lehet pontosan tudni, hogy a félbeszakadt naplószöveg vajon egy egy-szeri kísérlet terméke vagy éppen egy folytonos naplóírási gyakorlat egyik félbe-hagyott darabja. A gróf feljegyzéseinek több kötete is fennmaradt,²² de egyéb naplószerű szövege nem ismeretes – ugyanakkor hozható arra példa, hogy nap-lót rendszeresen vezető személy más jellegű feljegyzéseket is készített.²³ Dessewffy 1828-as naplója a gróf saját kezével indul, aztán később valamelyik emberének a kezére vált, melyet már csak olykor-olykor tör meg a gróf saját

19 Brunsvik Teréz naplójának kiadása megindult a második világháború előtt, az 1808 és 1813 közötti részek kerültek sajtó alá eredeti nyelvükön: Brunsvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései. I. Szerk., bev. Czeke Marianne. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1938. (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai). Utóbb megjelentek még az 1848–1849-es naplók magyarul: „Magyarország, Veled az Isten!” Brunsvik Teréz naplófeljegyzései. 1848–1849. S. a. r., bev., jegyz. Hornyák Mária. Argumentum, Bp., 1999.

20 Bölöni Farkas Sándor naplója. Előszó: Jancsó Elemér. Kriterion, Bukarest, 1971. (Téka); Gróf Károlyi György naplófeljegyzései. 1833–1836. Szerk., bev., jegyz., a képeket válogatta Fazekas Rózsa. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 2002. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai II.: Közlemények 26.); Kemény Zsigmond naplója. Bev., s. a. r., jegyz. Benkő Samu. Magyar Helikon, Bp., 1974.

21 Jelzete: Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár (= OSzK Kt), Analekta 10.825 (= Napló). Talán Bártfai Szabó Lászlótól kerülhetett ide a kézirat, legalábbis erre utal, hogy a Magyar Országos Levéltár Széchenyi-anyagában fennmaradt jegyzetei között e napló Széchenyire vonatkozó részletei is megtalálhatóak. A cédulákra Bártfai Szabó ezt jegyezte: „nálam”. MOL P 626 A Széchenyi család levéltára, Széchenyi István-gyűjtemény 2. passim.

22 Ezek: Külömbféle idegen szerkezetek tára. Iső Kötet. MOL P 95 A Dessewffy család grófi ágának levéltára, Vegyes iratok 3. cs. 3.; Gróf Dessewffy József külömbféle dolgozati. Uo.; Dessewffy József gróf külömböző följegyzései Asztalos Mihálynak kézírásában. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest), Kézirattár (= MTAK Kt) RUI 4r 306.

23 A Széchenyi- és a Pepsy-hagyaték egyaránt azt mutatja, hogy a naplók mellett folyamatosan készülttek egyéb feljegyzések és jegyzetek. Mark S. Dawson idézett tanulmányában arra tesz javaslatot, hogy Pepsynek ne csupán a naplóból vonjunk le életrajzi és társadalomtörténeti következtetéseket, hanem figyeljünk oda a szerző „textuális” világának belső összefüggéseire is. Dawson, M.: i. m. (5. jz.).

kézírása. Bár a napló személyes dokumentumnak tekinthető, Dessewffy írásgyakorlatát tekintve mindez mégsem meglepő: a gróf írásainak javát (így leveleit és verseit is) diktálva írta, s legfeljebb a szövegek javítását végezte a maga kezével.

A napló apropóját Dessewffy pesti útja szolgáltatta. 1828-ban a gróf tagja az 1825–1827. évi országgyűlés által létrehozott regnikoláris deputációnak, Pesten tartózkodásakor a Nemzeti Kaszinó alapszabályainak kidolgozásában is részt vesz, valamint tagja annak a bizottságnak is, amely József nádor megbízásából a felálló Magyar Tudós Társaság plánumát volt hivatott előkészíteni. A hosszabb pesti tartózkodás mindenképpen kiszakadást jelent a mindennapok gazdálkodói rutinjából, s új helyzetet jelenthet az élete nagy részében szabolcsi birtokai és kassai háza között ingázó grófnak – bár ez persze nem lehetett teljesen szokatlan tapasztalat az ötszörös diétai követ számára. A napló ebben az értelemben egy eszköz, méghozzá annak az eszköze, hogy az új körülmények között az idő megszervezése, valamint ehhez kapcsolódóan az egyén dietetikai életvitele hatékony maradjon.

Stuart Sherman *Telling Time* című 1996-os könyvében a naplóforma elterjedését az időmérő eszközök megváltozásához, egészen pontosan a pendulum feltalálásához és a zsebórák megjelenéséhez köti. Állítása szerint az új technikai eszközök révén nemcsak az időmérés lett pontosabb, hanem az időhöz való viszony is alapvetően megváltozott, s a naplók elterjedése e szemléletváltozás egyik tünete-ként is értelmezhető. Az eddig dokumentálhatatlan, felfoghatatlan percek a 17. század végétől számolhatóak és megtapasztalhatóak lettek, s a korábbi eszközök lassú és visszatérésre alapuló formáit (a „tikk-takk”-ot), az idő haladásának (a „tikk-tikk-tikk”-nek) monoton és végtelen tapasztalata váltotta fel. Az idő gyors visszatérése, a mindennapi élet lüktető ritmusának érzékelése pedig új irodalmi formákat hozott létre, melyeknek segítségével az ember feltöltötte a korábban mérhetetlen időt: a kronometria megváltozása párhuzamos a naplóforma és a levélgények elterjedésével vagy a napilapok megjelenésével. A feladat immár nem az, hogy megírjuk a történetet és a történelmet elejétől a végéig, hanem egy tetszőleges pillanatban rácsatlakozni az időfolyamra, s megírni azt az időt, amelyről az új órák beszélnek. Sherman e történet kitüntetett eseteként Samuel Pepys már említett naplóját elemzi. Szerinte a naplóformában az alkalmi idő (*occassioned time*) és a mért idő (*measured time*) feszül egymásnak, s a napló, amennyiben a pillanat egyszerűségét és az egymást követő pillanatok végnélküliségét egyszerre képes érzékeltetni, megfelelő formát biztosít ahhoz, hogy e feszültségből megjelenhessen valami. E kettőségre vezethető vissza, hogy miközben a szöveg maga létrehozhat hierarchikus rendeket, parataktikus szövegépítkezése éppenséggel tagadja a hierarchiát. A naplót tehát Sherman úgy mutatja be, mint a naplóíró (ebben az esetben Pepys) időmérőjének szöveges analógiáját, a szöveg maga pedig csaknem automatikusan magára veszi az idő „reprezentálásának”, „elmondásának”, „mérésének” vagy „rögzítésének” funkcióját.²⁴

²⁴ Stuart Sherman: *Telling Time. Clocks, Diaries and English Diurnal Form 1660–1785*. The University of Chicago Press, Chicago, 1996. 91. Természetesen nem az időmérés megjelenése

A napló mint az idő mérésének és megszervezésének eszköze, Dessewffy esetében is megfigyelhető. Pepys naplóról gyakorlatához hasonlóan a Pestre érkező gróf első naplóbejegyzései rendre az életvitel és ezzel szoros összefüggésben az egészség megőrzésének szervezéseként értelmezhető. Feljegyzi, hogy mikor kelt és feküdt, hol ebédelt, milyen idő volt, milyen kedve volt, hogy bort ivott, hogy fázott a szobájában. A lejegyzés utólagosságát az is jelzi, hogy az információk nem feltétlenül időrendben követik egymást, hanem csak úgy, ahogy a grófnak eszébe jutott. Az első bejegyzést idézem január 22-éről:

22Jan

5 ½ órakor felette ködös idő vala az első Deputationalis <sessio> ülés híradetekor, a' Gr. Károlyiak házában, a' palotában <volta az ülés> nagy hosszú<zöld> asztal mellett, mellynek zöld posztó<s> takaróján fekete vas Két ágú sok gyertya tartokban vilányoltak a' viasz gyertyák et vitae et mortis imago A' nagy kaszinóban ebédeltem, a' kevés jo Egri használt az emésztésnek, azt beszélték ott hogy a' palinkával főzött bor soha sem gőzölog Ki, javasolták Chaptal a' föld mivélésre a' gazdaságra alkalmaztatott Chémiaja meg szerzését, nem keveset de nem is igen sokat ettem, középszerű kedvem volt, testemet az egészség nem igen vidam, de nem is szomorú állapotjában érzém, de ma keveset jártam, mert kedvem aludni, de dolgozni sints igen, tejel kavét és asszú szöllő bort Két kiflively flostökömltem 10^{kor} reggel azért volt kevés apertusom. 12 órakor feküdtem le tegnap, estve fáztam, ma reggel melegem volt. a' vizeles nem ment ma oly jól mint tennap, holott tennap 's tennap előtt is hideg szobában háltam ma többet dohányoztam mint kellett volna, ma még székem nem volt, jó, iható viz után sohajtozom, hirtelen sokat fűtöttek, szem fáj. Azt izente a' Nádorné ne ölném meg leányomat Virginiámat 'Isten ments meg' <de> nem vagyok vak mint Appius, egyszerre az idő engede két ingben szoros nyakra valóban 's bélelt, atila<ban> mentében talált, folyosót érzeni kezdék 's fejem szédült, nagyon fáztam a' fűtetlen szobában meg a' bunda alatt izadtam egy kevésé.²⁵

Az időrend felbontása némiképp ellentmond a Sherman által leírt jelenségnek, s inkább lehet az emlékezetre érdemes dolgok egymásra hányt halmazaként olvasni a szöveget. A felkelés után szól a tegnapi lefekvésről, a tegnapi és mai fűtetlen szoba említése közé veti a nádorné üzenetét Virginia lányáról. Ugyanakkor figyelemre méltó az, ahogyan a „testi életre” vonatkozó megjegyzések váltakoznak egyéb feljegyzésekkel. A Károlyi-házban tartott „deputationalis ülés” leírásakor nem a tárgyalások témája lesz feljegyzésre érdemes, hanem a hosszú, zöld posztóval borított asztal és azon álló fekete vas gyertyatartók, a kaszinóbeli ebéd kapcsán beírja naplójába, hogy mit hallott a pálinkafőzésről, s hogy Jean-Antoine Chaptal (1756–1832) francia kémikus munkáját ajánlották neki.

---

lehet az egyetlen magyarázat, egyéb társadalomtörténeti változások is említhetőek. Alan Macfarlane például a tulajdonlást választja bemérési pontként. Ld. *Alan Macfarlane: Az angol individualizmus eredete. A család, a tulajdon és a társadalmi átmenet. Századvég–Hajnal István Kör, Bp., 1993. (Metamorphosis Historiae) 100.*

25 Napló 1–2. A szöveget betűhíven közlöm, az utólag törölt szövegeket < > jelek közé zártam.

Az élet megszervezése tehát több szinten párhuzamosan, egymástól elválaszthatatlanul zajlik: a testi jóllét és a jövőben felhasználható, begyűjtött információk egymás mellett jelennek meg, így a napló egyszerre tűnik az élet (a napi-rend) szervezési, sőt ellenőrzési eszközének, valamint a társalkodások során szerzett tapasztalatok megőrzőjének.

A gróf a következő napon (január 23-án) még feljegyzi: „A’ kassinoba ebédelttem kevesebbet evék mint tegnap, igen kemény székem volt, <tegnap> ma, úgy mint tegnap 6 ½ fél óraker kelék fel ’s le feküdtem 11 után, ma derültebb vala a’ nap, ’s az idő száraz hidegebb ködetlenebb én is derültebb <jobb> kedvü”.²⁶ Majd 24-én már a titkárja kézírásával olvashatjuk: „Irtóztató szék volt a’ múlt éjszaka, nem igen aludhattam nagyon érzettem az álmatlanságot. Szomorú Levelet kaptam Feleségemtől melyly nagyon el-szomorított, kocsiba sok vizitákat csináltam, gyalog igen keveset jártam.”²⁷ Végül pedig január 25-én értesülünk arról, hogy

[a]’ múlt Ejszaka keveset és rosziul aludtam nagyon el-gyengülve érzem magamat a’ gyomrom sincs jól. a’ jó víz az Orczi kertjéből sem orvoslotta meg, talám valamivel <tal> többet ettem és ittam <Szila> és kávéztam Szilasynál kinél ebédelttem, Természeti vídámságom és friseségem még sem jött meg, talam onnan van hogy tegnap vacsoráltam, ma reggel pedig Ausbruchot is ittam éh gyomorra egy kis kiflivel. – Hosszú levelet írtam Feleségemnek írásaimat öszve szedtem, Ma is nagyon kevés kedves érzésem volt talám ma is igen sokat dohányoztam ²⁸ _[-]

A dietetikai bejegyzések itt megszakadnak, s a továbbiakban a napló kizárólag az erkölcsi és társalkodási életre koncentrál. A továbbiakban is tesz „vizitákat”, azonban hogy mit és mennyit evett, s hogy ennek milyen emésztésbeli következményei voltak, már nem jegyzi fel. Pedig minden bizonnyal ivott még Ausbruchot (azaz aszúbert), evett kiflit, kávézott, dohányzott s üritkezett. A téma megszakadása feltehetően annak köszönhető, hogy a testi élet ritmusa az első napok után rögzült, még akkor is, ha az emésztése továbbra sem volt rendben. A 25-i bejegyzés után ugyanis öt nap szünet következik, majd a 30-áról visszatekintő, az előző napokat összefoglaló rész már egyáltalán nem tér ki a dolgra. 25-én még azt írta, hogy „talám valamivel többet ettem és ittam és kávéztam Szilasynál kinél ebédelttem”, 30-án már csak ennyit jegyez fel: „Tegnap igen válogatott ebéd volt Gr. Győrynél a’ Bátsi Fő Ispánynál, és barátságos egyszerűsmind – Igen jó társalkodású ember Gr. Győry és csinosan iszik eszik ’s él”.²⁹ A csinosan evés, ivás s élés egyfajta végpont itt, hiszen míg a napló elején még arról olvashattunk, hogy a grófot kínoztta a hideg és meleg váltakozása fűtetlen

26 Uo. 3.

27 Uo. 6.

28 Uo. 7–8. Szilassy Ferenc (1793–1841) Gömör megyei alispánról lehet szó. Lehetséges az is, bár ez kevésbé valószínű, hogy Szilasy János (1795–1859), a pesti egyetem teológiatanára látta vendégül Dessewffyt.

29 Uo. 9. Az utalás gróf Győry Ferencre (1773–1839) vonatkozik.

szobájában, majd utóbb a földi javak mértéktelen fogyasztása okozott gondokat a számára, e panaszai eltűnnek, s a bácsi főispán csinosan élésének példája kerül a helyére. Nem a saját, hanem mások táplálkozása által látszik mindez, de a mások példája mögött felsejlik az én saját életvitelének kialakulása is.

Ezzel függ össze az is, hogy amikor a közéleti feladatok ideje közeleg, a közbevetett anekdotikus vagy praktikus feljegyzések is irányt változtatnak. Az első bejegyzésben a deputationális ülést éppen csak megemlíti; utóbb felkérést kap Széchenyitől, hogy a kaszinó alapszabályait kidolgozó testület munkájában vegyen részt, s erről már hosszasan olvashatunk; majd a szöveg végén indul a Magyar Tudós Társaság plánját megalkotó bizottság munkája. A közéleti munkásság előtérbe kerülése nem oltja ki teljesen a praktikus bejegyzéseket (egy helyen például azt olvassuk, hogy „láttam nálla [ti. Széchenyi szállásán] egy olyan mosó Fa edényt, melly egy felfordított kalap Tokhoz hasonlít”),³⁰ de ezen apró megfigyelések egyre ritkábbak, s helyettük a társalkodási élet elemzése jelenik meg hangsúlyosabban.

Velkey Ferenc veti fel egy tanulmányában, hogy Széchenyi naplói alkalmasak volnának az 1840-es évek társasági életének társadalomtörténeti elemzésére.³¹ Ez a lehetőség természetesen az 1820-as évek végét tekintve is igaz, s nemcsak a Széchenyi-naplók szolgálhatnak forrásul egy ilyen kutatáshoz, hanem egyéb fennmaradt naplószövegek, így Wesselényi vagy Dessewffy naplói is. Hiszen az 1820-as évek végén a jelek szerint igencsak felélénkült a város társasági élete: megnyitotta kapuit a kaszinó (Dessewffy, Wesselényi, Széchenyi – naplóikból tudjuk – majd nem mindennap ott ebédeltek), elindult a pesti lóverseny, egymást érték a bálók, s idesorolhatjuk a városban tartózkodó arisztokrácia folyamatos vendégeskedését egymásnál (az adott és kapott vizitákat). Az ötvenhét éves Dessewffy e bálókhoz már talán némelyest koros volt, ehhez képest ott találjuk január 26. és 29. között Cziráky Antal országbíró bálján és egy másikon a kis kaszinóban, 30-án a nádor által adott nagy bálon, február 7-én a lutheránus bálon; e bejegyzésben utal egy 5-i bálra is, valamint a Károlyiak egy báljára. Ha összevetésképpen Wesselényi naplóira pillantunk, azt láthatjuk, hogy ő szinte napi rendszerességgel fordul meg ilyen rendezvényeken, s rendszerint hajnalig mulat.³²

Dessewffy igazi *virtuosó*ként örül e báloknak,³³ ugyanakkor a veszélyeket is látja: „Majd mindennap Társalkodásbeli bálokban vagyunk 7, 8 órákig kezdődik estve, és 7, 8, óráig reggel tart, érezheti így a' ki izzadott, ki merített Ifiúság

30 Uo. 23.

31 *Velkey F.*: i. m. (1. jz.).

32 A naplószevegek segítségével képet alkothatunk a korabeli arisztokrácia társas szórakozásairól is, s e mind ez ideig kiaknázatlan források révén árnyalni lehetne Fábri Anna alapvető munkáját: *Fábri Anna: Az irodalom magánélete. Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten. 1779–1848.* Magvető, Bp., 1987. Ld. még *Uő.*: „Eszmesurlódások”. A 19. századi magyar közirodalom a (pesti) társaséletről. Budapesti Negyed 12. (2004) 4. sz. 5–38.

33 A mesteri műélvező virtuoso és a viselkedésében tetten érhető gentleman közötti összefüggésekre Széchenyi kapcsán ld. *Bodrogi Ferenc Máté*: Széchenyi István és a gentlemanek nyelve. Irodalomtörténet 92. (2011) 150–176.

leg kisebb testi 's lelki erőt nappal, ha pedig nappal alszik, úgy oda vesz az Ifiúságtól a' komolyabb foglalatosságokra szánandó idő –".³⁴ Leginkább Aurél fiát óvna a pesti „tejfel társaságoztól”:

A' tejfel társaságozt nagyon járja Fiam Aurel, igaz ugyan hogy hívják de még is javasoltam neki ne mellőzné el miatta az alantab esőket is, hamarább rontja el az embernek gyomrát a' Tejfel mint a' Tej; nem kell sem tolakodni a' legfőbb Társaságoztban sem pedig vonakodni azoktól a' hívatottaknak, de azért és pedig gyakrabban kell járni a' Másokban is mind terjedtebb emberi esméret végett, mind pedig az irígységnek vagy pedig a kevelysegünkről támadható gyanúnak el-kerülése végett – –³⁵

A dietetikai párhuzam természetesen nem véletlen. A társalkodás csiszolhatja a modort, csinosíthatja az emberi életet, másfelől a mérték elvesztése, a hajnalig tartó mulatság, a csiszolatlan társaságoztba járás meg is ronthat. Miképp a testi életben, úgy a társasági életben is a mérték elvétele okozhat gondot. A társaságoztban mutatkozó embernek magától értetődően egyéni érdekek irányítják a cselekvését, a társas viselkedés ugyanakkor nem pusztán az egyéni vagy társadalmi érvényesülés, előrejutás útja, de egyúttal annak az összejátéknak a terepe, ahol a csillogó szellem megnyilvánulhat, s ahol mód nyílik a tapasztalatszerzésre, szellemi gyarapodásra. Nem véletlen, hogy a Dessewffy által közbeékelt epizódok leginkább e kettősséget járkák körül, azaz pozitív és negatív viselkedési mintákat ütköztetnek: egyfelől az emberi gyarlóság, önzőség és hiúság társasági példáit, másfelől a helyes és illendő viselkedés (a csinosan élés) példáit. A Szerencse fogadóban megszállt Esterházy grófnő szerencsétlensége (tudniillik nem volt a nádor báljához megfelelő ruházata, s ezért kénytelen volt férjével ott-hon maradni, s hódolói nem tették tiszteletüket nála),³⁶ Széchenyi hivalkodó öltözködése („fekete Strimpfliben és egynehány Keresztekkel udvari minisztert mutatott”),³⁷ az Aurél fiát tótos szavajárása miatt megleckéztető báró Orczy Lőrincné (született gróf Batthyány Terézia)³⁸ – ezen anekdoták a megfelelő társas viselkedés mértékének áthágásaként, a hiúság, a magamutogatás, a nem megfelelő beszéd példáiként értelmezhetőek. A pozitív példákat leginkább a szellemes mondásokkal végződő társalkodások esetei jelentik: gróf Sigray József egy francia közmondással leckézteti meg a férfiasságát fitogtató Markovics Jánost,³⁹ Dessewffy az arisztokratikus Széchenyit leckézteti, amikor *bon mot*-ját *bon mot*-val tromfolja (tudniillik Széchenyi „vigasztalni akarván magát felette gyengéded lábikrája felett, azt beszélte hogy csak az urasoknak van tömött lábikrájok mivel mindég a' kocsin hátul reszketnek”, mire Dessewffy azt felelte,

34 Napló 32.

35 Uo. 21–22.

36 Uo. 22–23.

37 Uo. 16.

38 Uo. 13.

39 Uo. 16.

hogy „a’ reszketés olykor fogyatja is a’ lábikrákat”),⁴⁰ gróf Zichy Lászlóné (született gróf Széchényi Mária, István unokahúga) nem engedi Dessewffynek, hogy megkeresse táncosát, mondván, hogy „ö soha se keres senkit”, de utóbb „még is kereste és válogatta a’ táncosokat a’ körtánczban”, és ezt Dessewffy nem is mulasztotta el megjegyezni neki.⁴¹ A multság és a tánc persze csak a társalkodás felszíne, a gróf sokkal mélyebb politikai és irodalmi eszmecseréket folytat a bállok és viziták alkalmával: a nádor bálján a vendéglátóval a törvénykezés hatékonyságáról értekezik, Döbrentei Gáborral és báró Mednyánszky Alajossal vitába keveredik arról a kérdésről, hogy milyen a helyes fordítás.⁴²

A naplószöveg címe (*Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828*) nem véletlenül helyezte egymás mellé e három tényezőt. A Pestre érkező naplóíró előbb a mindennapi élet rutinját alakítja ki, majd utóbb a társalkodási élet etikai alapú elemzését nyújtja tömör, anekdotikus példákon keresztül. A napló szövege tehát nem egyszerűen rögzíti azt, amit Dessewffy Pesten „megélt”, hanem az egymás mellé helyezett bejegyzések sorozatából egy fejlődési ív is rekonstruálható. A csúcsponton a magánélet és a közélet összehangolásán munkálkodó egyén a politika színpadára lép: 1828. március 11-én nála gyülekeznek az Akadémia megalapításán fáradozó hazafiak, s őt kéri fel – itt implicite odaérthetjük: nem véletlenül –, hogy mondjon beszédet a bizottság *praesese* (elnöke), gróf Teleki József előtt, majd március 13-án az egész társaság tiszteletét teszi a nádornál és a négy alapítónál. A Telekinek mondott köszöntő beszéd születésekor kisebb konfliktus alakul ki Dessewffy és Horváth János székesfehérvári püspök között: a beszédet Horváthnak illetet volna mondania, de mire késve megérkezett a találkozóra, Dessewffy már el is próbálta a többiek előtt rögtönzött beszédét. Horváth olyannyira megsértődött, hogy el sem ment Telekihez. Dessewffy számára az eset egy nagyvonalú gesztusra ad alkalmat: javaslatot tesz arra, hogy menjenek el a prímáshoz (azaz Rudnay Sándor esztergomi érsekhez) is tisztelegni. Dessewffy itt röviden azt fejtegeti, hogy ő nem „papos ember”, s a katolikus főméltóságok tiszteletét inkább a politika kívánja.⁴³ Pár sorral alább – szintén politikai megfontolásokból – gróf Cziráky Antal országbíró hasonló megtisztelését ajánlja (mivel ő a regnikoláris bizottmány litteraria-albizottságának elnöke). A társasági viselkedés felülemelkedik a személyes ellentétén, s alapvetően reprezentatív feladatoknak rendelődik alá. Politika és illem találkozik itt – a társasági ember alapvető feladata e kettő egyensúlyban tartása.⁴⁴ (Összehasonlításul: a

40 Uo.

41 Uo. 15.

42 Uo. 13–15., 17–20.

43 Ennek előzményeként olvasható az a részlet, melyben Dessewffy arról számol be, hogy meghallgatta Albach Szaniszló ferences szerzetes, „a’ híres Szürke Barát Demosztenezsnek Predikációját”. Itt a „szép beszédet” méltatja, azaz a vallási gyakorlatot is hozzákapcsolja ahhoz az átesztétizált életvitelhez, melyet saját maga követ, s melyet – a prédikációt szintén meghallgató – Aurél fiának is ajánl. Uo. 10–12.

44 Uo. 38–41. Bitnicz Lajos és Kazinczy Ferenc hamarosan tárgyalandó visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a bizottság valóban el is látogatott Rudnay prímáshoz, Kopátsi József veszprémi püspökhöz és Cziráky országbíróhoz.

Gyulay Lajos naplójában megfigyelhető visszahúzóds a reprezentatív eseményektől a társiaságnak azt a magánjellegű használatát részesíti előnyben, melyet Dessewffy elvet.)⁴⁵

Napló és esemény

Már említettem, hogy 1828 első harmadában viszonylag sok minden történt, s ha kicsit távolabbra is tekintünk, szinte magától állnak össze ezen események egy esemény-összefüggéssé. Mindenképpen említésre érdemes, hogy 1827. június 6-án tartották az első magyar lóversenyt; négy nappal később gróf Széchenyi István kezdeményezésére megalakult a Nemzeti Kaszinó; ugyanezen évben augusztus 18-án Magyarország királya, I. Ferenc szentesítette az 1827. évi 11. törvény-cikket, melynek tárgya „A Honnyi Nyelv kimívelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagyis Magyar Academiáról” szöveget; e törvénnyel együtt hirdették ki az 1827. évi 8. törvény-cikket, mely a rendszeres regnikoláris bizottsági munka felújítását, s közvetve egy újabb országgyűlés előkészítését jelentette. Az eseménysor fordulatjellegét némileg gyengítette utóbb, hogy az Akadémia ügye még évekig húzódott, hogy a regnikoláris bizottságok munkája voltaképpen nem hozta meg a várt eredményeket, hogy a lóverseny és kaszinó végül nem lett nemzeti intézmény, hanem arisztokratikus szórakozási formák kiszolgálói maradtak még jó ideig; ám a kortársak joggal gondolhatták úgy, hogy valami fontos történik körülöttük, s akik részt is vettek e folyamatokban, egy olyan eseménysor részesének gondolhatták magukat, mely új utat szabhat az eljövendőnek, s mely egykoron ott fog fényeskedni a történelemkönyvek lapjain. Ennek köszönhető, hogy többen is kísérletet tettek arra, hogy az általuk megélt eseményt egy elbeszélésbe illesszék, melynek narratív egysége biztosíthatná az 1827–1828-as történések összefüggését, mások pedig töredékes feljegyzések sorát hagyták hátra. Ilyenformán az a sajátos helyzet jött létre, hogy a kortársak valamit még elbeszélhető értelmi egységként tapasztaltak meg, míg az utókor – bár nem szüntette meg teljesen az eseménnyé narrativizálhatóság lehetőségét – erre egészen más kapcsolatok és struktúrák hálóját építette fel.

Az esemény fogalmát a modern történetírásban ért bírálatokra és az *histoire anti-événementielle* elképzelésére itt és most csak utalhatok,⁴⁶ s csupán két szempontot ajánlanék a további kutatásokhoz. Egyfelől azt lenne érdemes megvizsgálni, hogy a különböző naplók és memoárok miképpen hozzák létre egy esemény-összefüggés képzetét (ha létrehozzák egyáltalán), másfelől azt, hogy az így

45 Ld. *Hász-Fehér Katalin*: Gyulay Lajos naplókönyvei. In: *Gyulay Lajos*: Lotty! – Fanny! (1867. január 21.–1867. március 3.). S. a. r. Labádi Gergely, bev. Hász-Fehér Katalin–Labádi Gergely. SzTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2008. (Gyulay Lajos maga keze és könyve) 11.

46 Összefoglalóan ld. *Sohajda Ferenc*: Eset és esemény. A konkrétum történeti vizsgálatának lehetőségei és jelentősége. In: *A történetész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa*. Szerk. Szekeres András. L'Harmattan–Atelier, Bp., 2002. (Atelier füzetek 3.) 183–195.; *Szeberényi Gábor*: Lehet-e az esemény „tudományos” kategória? Az esemény-fogalom történetelméleti megítéléséről. Uo. 197–205.

létrehozott elbeszélések milyen narratív technikával biztosítják az esemény egységét (ha biztosítják).

Az 1827–1828-as évekből elsősorban az Akadémia alapítása körüli események tűnhettek a kortársak számára fontosnak. Hiszen úgy látszott, egy sok éve, sőt több évtizede húzódó ügy oldódik meg. Az uralkodó, I. Ferenc ugyan előzetesen hozzájárult, hogy a tudós társaság létrejöjjön, de azt kérte, hogy a tagság maga dolgozza ki az alapszabályt (tehát ha a társaság felállítását el is fogadta, de magát az alapítást elodázta).⁴⁷ Ezért ült össze József nádor 1827. november 30-i meghívólevelére az említett, 27 tagú bizottság 1828. március 11-én és ülésezett április 7-ig. A bizottság meghívott tagja volt Bartal György (ítélőmester), Bene Ferenc (orvosprofesszor), Budai Ézsaiás (tiszántúli szuperintendens), Bitnicz Lajos (szombathelyi tanár), gróf Dessewffy József, Döbrentei Gábor, Ercsei Dániel (debreceni professzor), Fejér György (prépost, a pesti egyetemi könyvtár őre), Guzmics Izidor (Benedek-rendi szerzetes), Pázmándi Horvát Endre (téli plébános), Horvát István (a Széchenyi országos könyvtár őre), Horváth János (püspök), Jankovich Miklós, Kazinczy Ferenc, Kis János (evangélikus szuperintendens), Kisfaludy Sándor, Kövy Sándor (sárospataki jogtanár), Kulcsár István (a *Hazai és Külföldi Tudósítások* szerkesztője), báró Mednyánszky Alajos, Schedius Lajos (egyetemi tanár), Szemere Pál, Vitkovics Mihály. Ezenkívül a munkálatokban részt vett a négy alapító (gróf Széchenyi István, gróf Andrássy György, gróf Károlyi György és gróf Vay Ábrahám), valamint az elnök (gróf Teleki József). Persze nem mindenki tudott jelen lenni az üléseken: Bartal az országos kiküldöttségben kifejtett tevékenysége miatt hiányzott többször, Kövy és Kulcsár pedig a bizottság működésének ideje alatt halálozott el (bár előbbi még az első üléseken részt vett).⁴⁸ E sokszínű társaságot Dessewffy a naplójában így összegzi: „vagyon azok közt Püspök, Kanonok, Kamarások, Országos követek, Protestáns Superintendensek Szerzetesek, Plébánosok, Professorok Prókátorok Vármege’ Tisztjei”.⁴⁹

47 *Bényei Miklós*: A Magyar Tudós Társaság ügye a reformkori országgyűléseken. In: *Uő*: A nemzeti és polgári kultúra felé. Tanulmányok a reformkori magyar művelődés történetéről. Csokonai, Debrecen, 1998. (Csokonai História Könyvek) 58.

48 Erről ld. Döbrentei Gábor személyes élményeken is alapuló összefoglalóját: *Döbrentei Gábor*: Magyar Tudós Társaság’ történetei, a’ nyelv’ országos régebb állapotjának rövid előadásával. A’ Magyar Tudós Társaság’ Évkönyvei 1. (1831–1832) 55–56.

49 Napló 38. A korabeli híradások után (pl. *Vörösmarty [Mihály]*: Intézetek. Tudományos Gyűjtemény 12. (1828) 3. köt. 124–125.) az ülések eseménytörténetét először Döbrentei Gábor írta meg idézett tanulmányában, utóbb az akadémia történetek – ha egyáltalán megemlégték a munkálatokat – az ő leírását vették alapul. Ld. még Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből. 1831–1881. Athenaeum, Bp., 1881. 2.; *Szász Károly*: Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása. MTA, Bp., 1880. 145–147.; *Waldapfel József*: Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből. 1780–1830. MTA, Bp., 1935. 299–300. A bizottsági munka anyaga több hagyatékban is megtalálható: MOL P 414 A Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi György iratai 14. d. Lad. 8. No. 5. A Magyar Tudós Társaság felállítására vonatkozó iratok; MTAK Kt Széchenyi-gyűjtemény K166/99–114; Jankovich Miklós hagyatékából: OSzK Kt Fol. Hung. 3005.; uo. Fond 16/20–21.; Kazinczy Ferenc hagyatékában: MTAK Kt K623.; uo. K761. A Széchenyi-gyűjteményben található anyagot publikálta Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István

A korábbiakban láttuk, hogy Dessewffy naplója a bizottság összeülésének eseményét helyezi a középpontba. A társasági élet fejlődése mintha itt kulminálna. Hiába zajlanak a deputationális ülések is mindeközben, a napló csak éppen megemlíti őket: egyszer egy posztóval takart asztal és néhány kétágú gyertyatartó kedvéért, máskor pedig csak annak indoklásaként, hogy miért nem volt ideje naplóját folytatni. A politika tere nem a társasági élet része, azt nyilván dokumentálni fogják a bizottsági munka eredményeit közreadó kiadványok, az majd bekerül a rendi politika szokásos eljárásrendjébe vármegyei szinten is. A kaszinó, a pesti bálozás és vizitalás, a tudós társaság felállása viszont új helyzetet teremtenek, olyan tereket hozván létre, ahol a művelődés útján történő csiszoltság fejleszthető. (Úgy tűnik, hogy a lófuttatással kapcsolatban Dessewffy szkeptikus volt, mindössze annyit jegyez meg Széchenyi *Lovakról* című könyve kapcsán, hogy „Gr Sz I egy munkáját nyomtatja a’ lovakról a’ lovakról akarná inkább, teli van eredetiséggel szép Epizódiumok<b>ól>lkal természeti stilussal popularitással míg a’ gancsosabb kevés ki tételek helyel helyel a’ köz kedveltetés színét viselik, ki-mondhatlan mint javítá oly rövid idő alatt Gr Sz stílusát”).⁵⁰

Ezen új terek megnyílásának – távlatosabban fogalmazva: az urbanizációnak és a centralizációnak – még egy komoly hozadéka van: az emberek, akik részt vesznek a magyar műveltség fejlesztésében, találkoznak egymással. A nyilvánosságnak olyan terei nyílnak meg, melyek lehetőséget adnak e találkozásokra, s arra, hogy a korábban levelezés révén épített kapcsolatrendszereket egy másik dimenzióba állítsák. Persze ez egy igen nehezen bemérhető probléma, s hatásával kapcsolatban a történésznek legfeljebb benyomásai lehetnek, hiszen egy alapvetően írásos nyilvánosságforma mellé egy alkalmi nyilvánosságforma társult, melyről rendelkezésünkre állhatnak ugyan visszaemlékezések és beszámolók, de vele kapcsolatban mégis jóval kevesebbet mondhatunk.

A Dessewffy-napló másfél hónapnyi időtartama alatt igen sokan megfordultak Pesten, így van néhány olyan forrás, melyhez képest Dessewffy elbeszélése értelmezhető. Széchenyi és Wesselényi naplójában több olyan társas eseményről is van bejegyzés, ahol Dessewffy is jelen volt. Ott ebédel a kaszinóban, amikor Wesselényi (február 1-jén be is mutatja neki Aurél fiát), Széchenyivel találkoznak a kaszinóban, a bálokon, sőt Dessewffy még vizitel is nála a Diana fürdőbeli lakásán. E találkozásokon túl nem sok minden derül ki, sem Wesselényi, sem Széchenyi nem említi meg Dessewffyt. Előbbi leginkább a kiadásait tartja számon (hol mennyiért ebédel), illetve azt, hogy melyik nap hol volt (többnyire bálban), március elején pedig betegségére panaszkodik,⁵¹ de 5-én már többnap-

naplói i. m. (8. jz.) III. 680–729. A Jankovich-hagyatékban fennmaradt anyag rendkívül elfogult értelmezése: *Iff. Jankovich Miklós*: Jankovich Miklós tudományos és szerkesztői tevékenysége. In: Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok. Szerk. Belitska-Scholtz Hedvig. Akadémiai, Bp., 1985. (Művészettörténeti Füzetek 17.) 197–219.

⁵⁰ Napló 24.

⁵¹ Erről Széchenyi ezt írja naplójába: „Wesselényi, nach einigen siebenbürgischen Fachsen, die ich im Herzen missbilligte, recht krank geworden.” Gróf Széchenyi István naplói i. m. (8. jz.) III.

nyi táplálékot fogyaszt el egy ültő helyében, végül – még mielőtt a bizottsági munka elkezdődne – zsidói birtokára utazik.⁵² Széchenyi naplója némileg más oldalról közelít. Ő január 22-én érkezik Pestre, s szinte csak az ismerősi körével foglalkozik: január 25-én megsértődik Wesselényire, 29-én könnyek közt kibékülnek, feleségéért, Crescence-ért aggódik többször (február 13-án eret is vágta rajta).⁵³ Persze a kaszinó üléseiről is olvashatunk ezt-azt (például hogy Wesselényi kirohant Szirmay Ádám ellen), ott van a bálokon, ahol Dessewffy is (30-án a nádornál, 31-én Orczy Lőrincnél), de ezekről nem tartja érdemesnek hosszabb beszámolót készíteni. Az Akadémia alapítása kapcsán csak ennyit jegyez be naplójába március 11-én: „Heute gehen wir Fundatoren der Academie ect [!] und Gelehrte zu unserm Praeses Teleky –”. (Magyarul: „Mi, az Akadémia alapítói etc. és tudósok ma előülönkhöz, Telekihez megyünk –”) Majd a következő bejegyzésében, március 23-án visszatekint az elmúlt két hétre, ahol mindössze ennyi szerepel:

Den 21ten bin ich vom Pferde gefallen. Unendliche Schmerzen. –
 13ten kamen Gelehrten in Corpore zu mir –
 15ten Sitzung.
 20ten kam die Nachricht, dass Marie Seilern gestorben
 L[ouise] zeigte mir unendlich viel Teilname.
 Ich sah sie nur 3mal. Er besuchte mich auch (1½ sor törölve)
 22ten Mit den Hauptlineamenten des Tudós Társaság fertig.⁵⁴

Persze hozzátéhetjük még ehhez: Széchenyi későbbi munkáiban gyakran emlékezik vissza saját szerepére, a bizottsági ülések azonban nem lesznek ezen elbeszélések kitüntetett eseményei.

198. (Magyarul: „Wesselényi némely erdélyi rigolya után, melyeket szívből rosszallottam, komolyan megbetegedett.” *Széchenyi I.*: i. m. [15. jz.] 538.)

52 Döbrentei számol be neki az eseményekről: *K. Papp Miklós*: A „Magyar tudós társaság” keletkezése történetéhez. Figyelő 1. (1876) 169–170. Döbrentei Gábor báró Wesselényi Miklósnak, Buda, 1828. április 8.

53 Január 30-án Dessewffy ezt írja naplójába: „A’ szép Gróf Crescencenak szemei sokat vesztek eleveségekből. Nézését nem vettem észre olly lágymelegnek mint ezelőtt, hanem valamivel fesezebbnek.” Napló 17.

54 E napok eseményei: Gróf Széchenyi István naplói i. m. (8. jz.) III. 192–200. (Az utóbbi idézet: 200.) Magyarul: 12-én leestem a lóról. Végtelen fájdalmak. –

13-án a tudósok testületileg jöttek el hozzám. –

15-én ülés.

20-ÁN Érkezett A Hír, Hogy Marie Seilern [Gróf Seilern Augusztné Sz. Gróf Zichy Mária] meghalt. –

Louise [ti. Crescence] végtelen részvétet mutatott irántam.

Csak háromszor láttam. Károly [!] is meglátogatott. [– – –]

22-én a Tudós Társaság fő vonalaival elkészültünk.

Széchenyi I.: i. m. (15. jz.) 533–539. (Az idézet: 539.)

Egészen másképp áll a helyzet Bitnicz Lajos visszaemlékezéseivel.⁵⁵ Bitnicz a bizottság tagjaként március 9-én ért Pestre, s napi bontásban írta meg pesti élményeit: kiket ismert meg, kiről milyen benyomást szerzett stb. E visszaemlékezés önmagában is érdekes társadalomtörténeti forrás lehetne, ha a bizottsági munka fennmaradt jegyzőkönyveivel vetnénk össze, hiszen innen a háttérben zajló munka folyamata is követhető volna. Bitnicz visszaemlékezései és Dessewffy naplója között mindössze pár napnyi átfedés van, voltaképpen csak március 11. és 13. között tartózkodtak egy helyen – az egyik szöveg onnan indul, ahol a másik véget ér.

A visszaemlékezés és a napló között persze akadnak eltérések, különösen a két szövegtípus időstruktúrája különbözik. A számunkra most leginkább lényegesnek tetsző találkozási pont Horváth püspök megsértődésének története, melyről Bitnicz így ír:

Szónoknak e végett gr. Dessewffy választatván, előre készített beszédét mind nekünk, mind későbbben érkezett Horvát János püspöknek fölolvasta. Ezzel gr. Telekihez mentünk, ki bennünket kezét nadrágzsebében tartva fogadott és úgy is eresztett el. Horvát püspök ide nem jött, mert nem tetszett neki, hogy őt nem választották szónoknak; azért Horvát Endrét, Guzmicsot és engemet Fejér prépost mutatott be az elnöknek.⁵⁶

Teleki gróf illetlen viselkedése – melyet a nádornál tett látogatás során is megismétel⁵⁷ – Horváth illetlen viselkedéséhez kapcsolódik, s kellemetlen helyzetbe hozza a bizottságnak a katolikus klérushoz tartozó tagjait. Ennek a későbbiek során akkor lesz jelentősége, amikor a katolikus kisebbség a protestáns többséggel kerül vitába – mintegy vezér nélküli sereggént. Bitnicz tehát éppenséggel nem a vallásfelettség eszménye jegyében interpretálja Dessewffy konfliktusát Horváthtal (mint tette azt a gróf maga), hanem ellenkezőleg – a kibontakozó vallási és kulturális ellentétek előtörténeteként.

Kazinczy Ferentől viszonylag gazdag kéziratos anyag maradt fenn 1828-as pesti útjáról. A bizottsági ülésekre vonatkozó iratok és újságkivágások mellett a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi Kazinczy naplóját és a napló alapján megkezdett útirajzát (*Pestre 1828*) is.⁵⁸ Kazinczy február 18-án érkezik Pestre, s csak július elején indul majd haza. Február 20-án meglátogatja Dessewffyt, március 11-én és 13-án ott van a bizottságot bemutató reprezentatív eseményeken.

55 Bitnicz Lajos hátrahagyott kézirataiból. Közli Lipp Vilmos. Fővárosi Lapok 1871. aug. 23. (192. sz.) 886–887., 1871. aug. 24. (193. sz.) 890–891. A visszaemlékezés újra közölve: Gróf Széchenyi István naplói i. m. (8. jz.) III. 730–736.

56 Bitnicz Lajos hátrahagyott kézirataiból i. m. (55. jz.) 886.

57 Uo.

58 [Kazinczy Ferenc:] Napló 1828. MTAK Kt K763 8–34; [Uő:] Pestre 1828. MTAK Kt K612 68–90. Az utóbbiból részletek jelentek meg: Pestre. Töredék Kazinczy Ferenc pesti útleírásából. Írta: Ezernyolcszáz-huszonnyolcban. Kiad. Rexa Dezső. Budapest Székesfőváros, Bp., 1929.

Kazinczy naplója és útirajza alapvetően más szemszögből közelíti meg az utazást: a naplóban tulajdonképpen csak azt rögzíti, hogy mely napon kivel találkozott, míg az útirajzban e találkozások egy részét narrativizálja. Itt olvashatunk például arról a Kisfaludy Károllyal való találkozásról is, mely utóbb, Toldy Ferenc nyomán a magyar irodalomtörténet egyik szimbolikus eseményévé vált. A bizottsági munkában részt vállaló és egyéb peres ügyeit intéző Kazinczy valóban Pestre érkezik 1828-ban, s valóban találkozik is Kisfaludy Károllyal, de e találkozás esemény mivolta csak Toldy utólagos elbeszélésében épül ki – Kazinczy számára egész egyszerűen beilleszkedik a pesti látogatás heurisztikus találkozásainak sorozatába.⁵⁹ Ők ketten voltaképpen a Szemere Pál születésnapjának tiszteletére rendezett vacsorán ismerkednek meg Bártfay Lászlóéknál. Kazinczy Kisfaludy mellett itt látja először Toldy Ferencet, Fenyéry Gyulát, Bajza Józsefet, egy bizonyos Speck Lajost, de találkozik Helmecki Mihállyal is, és kúráltatja magát a szintén e társaságba tartozó homeopata orvossal, Forgó Györggyel. A naplóban Kazinczy Toldyt és Fenyéryt meg sem említi, az útirajzban pedig e „felejthetetlen estvéről” szólván röviden leírja a fiatalok irodalmi körét (Bajza, Fenyéry, Toldy, Vörösmarty), mely folytatja az általuk (így, többes számban) kezdeményezett utat, majd Kisfaludy Károlyt méltatja egy fél bekezdésben mint írórt és mint képzőművészt egyaránt.⁶⁰

E példa arra hívja fel a figyelmünket, hogy bár Kazinczy is a társas eseményekre figyel, azokat némileg eltérően közelíti meg, mint Desseffy, Széchenyi vagy Wesselényi. Mint láttuk, Desseffy leginkább egy társas viselkedésre alapuló antropológia és etika alapján ítélte meg a város társasági tereit, Széchenyi a saját, olykor intim kapcsolatait vetette papírra, míg Wesselényi leginkább a számadáskönyvek mintájára dolgozott. Kazinczy számára e találkozások a művészettel való találkozás alkalmai. A város tere az ő számára egy művészeti tér, s ilyenformán nemcsak a társas viszonyokra figyel oda, hanem – talán Goethe útirajzainak mintájára – arra is, hogy a városi térhasználat mennyiben ad alkalmat a művészet zavartalan befogadására. Ezért van, hogy Kazinczy figyelme oly sok mindenre kiterjed: az irodalmárok mellett találkozik szobrászokkal, festőkkel, igyekszik néhány hónap alatt számba venni mindent.

Talán nem véletlen, hogy Kazinczy útirajza is ott ér véget, ahol a bizottsági munka elkezdődik. Hiszen az itt történtek a jegyzőkönyvek alapján is rekonstruálhatóak az utókor számára. Mindenesetre nem tudni, hogy miért épp itt hagyta abba az útirajz írását (az én benyomásom szerint azért, mert ezen események már kevésbé tartoztak hozzá a város kulturális terének analíziséhez, de persze sokkal banálisabb oka is lehetett a dolognak). Ily módon e szöveg nem a bizottsági munkában kulminál, mint Desseffy naplója, s nem is teszi azt központi elemévé, mint Bitnicz memoárja. Az első napok (március 11. és 13.) reprezentatív eseményeivel mindenesetre ő is foglalkozik: március 11-én Desseffy köszönti

59 Erről ld. *Szilágyi Márton*: Összeköt vagy elválaszt? A generáció mint irodalomtörténeti magyarázóelv. *Híd* 71. (2007) 11. sz. 53–64.

60 MTA Kt K763 9r; MTA Kt K612 74r–v.

Telekit, március 13-án a bizottság tiszteletét teszi József nádor, Rudnay primás, Kopátsi József veszprémi püspök és gróf Cziráky Antal országbíró előtt. Ez utóbbi eseményt így írja meg naplójában:

[Március] 13. A' Palatínushoz egyetemben. Gróf Teleki és Dezsőffy az első szekeren, a' másodikon Prépost Fejér és Prof. Schédius. A' harmadikon, mellynek gazdájáva Teleki engem teve, én és Szemere. Horváth János Bosoni [?] titul. Püspök és Helytartói Tanácsos nincs köztünk. Teleki megköszönti a' Palatínust, deákul. A' Fő Herczeg fele, nem röviden és lelkesen. – A' Primáshoz és Veszprémi Püspök Kopácsihoz Teleki nélkül. Prépost Fejér tartja a' beszédet. A' Primás: D[omi]nationes Vestrae sunt tanquam pisces in aequore (az az mindenféle vallásnak). Ego rem non consilis, sed aere etiam meo adjuvabo. Midőn Prépost Fejér engem mutata be, a' Primás ezt mondá: Valde consenuit. Én magyarul feleltem hogy 1816 olta; a' midőn Ó Herczegségét látni szerencsém volt, megöregedheték. Erre a' Primás magyarul felel, 's társaim megköszönék nekem hogy megszállaltatám. – Vacsora Vay Abrahámmal Vitkovicsnál.⁶¹

És ugyanezt így fogalmazza át útinaplójában:

Az Előülű Mártzius' 13d. a' Küldöttség' minden tagjait, egyikünkön kívül, ki rég olta betegeskedék, Ó Csász. Kir. Fő-Herczegségénél a' Nádornál bemutatá. A' nagyobb részben igen pompás hintók az Előülű házatól indultanak-ki, 's elfogák az [!] hidat, a' Budai hegy' útját, és a' Királyi lak' udvarát. Nagy sokaság gyűlt a' hídra, hogy láthassák azon jelenést, melly egyike vala a' nemzet' legforróbb óhajtásainak, és a' mellyre a' legkésőbb idők is gyönyörködve fognak emlékezni. Az Előülű a' maga harmadik hintájában, két fekete ménnel, engem teve gazdává; maga az első Gróf Dessőffit vitte; 's én Szemerével osztozám megtiszteltetésemben. Zenge az áldó sikoltozás a' mellettek elmenőkre, 's messzére hallatszott-el a' Széchényi', Vay', Andrásy', Károlyi' neve, kik közül az a' dicsó ifju-férfit az ügynek, első példával, százötven ezer forintot ajándékoza, a' tizenegy gyermekü második húszat, a' harmadik huszonötöt, a' negyedik százat! 'S melly kebel ne gyűladt volna lángokra, midőn őket itt pillantá-meg; mert ez a' nagy nap az ő munkájok volt; ki nem áldja őket némán is, valamikor megpillantja!

Az Előülű' beszédére a' nemzet' Védangyala 's kevély szerelme hosszan tartá buzdító feleletét, hogy a' Király' és az Ország' nagy óhajtásinak, nagy reményeinek, megfelelői férfias erővel igyekezzünk.

Az Ország' Primásánál Prépost Fejér vala Szollnokunk, valamint az Ország' Bírójánál is, ki már gyermekkorában, a' hív Dugonics' vezérlete alatt, a' Pesten tanuló ifjúságból egy kised Magyar Társaságot alkota. A' Herczeg Primás emlékeztete bennünket, hogy ámbár itt a' szerint gyülekeztünk-össze mint a' halak a' tengerben, ne nézzünk egyebet, mint a' mit a' nemzet' java és dicsősége kíván; Ó Herczegsége igyekezetünket mind tanácsa mind pénze által segíni mindég készen lesz: Gróf Cziráky buzdíta úgy vinnünk-elő a' Nyelvet,

61 MTAK Kt K763 9v. A primás latin szavai magyarul: „Uraságotok úgy vannak, mint halak a tengerben. [...] Én az ügyet nem tanácsokkal, hanem a pénzzel is támogatom. [...] Nagyon megöregedett.”

hogy hajdani férfias szépségétől el ne távozzék; mely igen is bölcs és idvezséges óhajtás. Eszes Író nem új Nyelvet és más Nyelvet igyekszik csinálni, hanem azon, hogy ez a' szép a' maga nagy erejét kifejtvén, és mind azt, a' mi ennek, nem egy nemeiben, használhat, másoktól általvén, még szebbé, bővebbé váljon; 's a' ki tudja a' mit kellene tudni, tudja, hogy így méne-elő minden Nyelv, vagy örökre elmaradott. Erre törekedék Dugonicsunk is, 's az Ország-Bírája nem egyébbre inte bennünket.

A' tudományai 's szíve által egyaránt tiszteletes Veszprémi Püspök is Fundátoraink közzé tartozván, a' Küldöttség' tagjai tisztelnek ismerték megköszönni hazafiúi adakozását. Nekünk olly férfiat látni úgy vala kedves, mint néki azt, hogy általunk szerettetik.⁶²

A különbségek jól érzékelhetőek Dessewffy, Bitnicz és Kazinczy két leírása között. Horváth püspök távolmaradását Kazinczy rögzíti ugyan a naplójában, ám a konfliktusról nem ír semmit, s végül az útirajzba sem építi be ezt az elemet. Ő az egyetlen, aki részletesen beszámol a köszöntőkről – itt inkább az szembetűnő, hogy az oly alapos Bitnicz kihagyja a látogatások egy részét, míg Kazinczy megfélekezni látszik Széchenyinek az alapítók nevében mondott „tüzes beszédéről”. Kazinczy számára – mikor útirajzá alakítja feljegyzéseit – két dolog fontos: egyfelől az, hogy az ünnepély leírását a város terében helyezze el (s erre szolgál a csak nála megjelenő ünneplő tömeg), valamint az, hogy a nyelv művelés iránti elkötelezettségét kifejezésre juttassa (ezért hagyja ki végül a latin idézeteket a szövegből). Dessewffy számára a társasági élet hozza létre a művelődés lehetőségét, míg Kazinczy úgy gondolja, hogy a műveltség bizonyos terekben jelenik meg, s létre is hozhatja azokat.

Összesűrűsödött idő

Azt kíséreltem meg bemutatni, hogy egyazon eseménysor különböző elbeszélései mögött milyen eltérő előfeltevések állhatnak, s ez miképpen jelentkezik a szövegek retorikai-műfaji felépítettségének tekintetében. Naplókat és memoárokat elemeztem, s ily módon láthatóvá vált az a művelődési program, mely Dessewffy naplója mögött áll (s mely talán megírásának is kiindulópontja volt), valamint e művelődési program alternatívái is. A bizottsági munka az akadémia-történetekben vagy érintőlegesen került szóba csupán, vagy nem is szerepelt. Pedig ezen az eseten talán megragadható az a váltás, mely a nyilvánosság különböző formái között végbement az 1820–1830-as évek fordulóján. (Hozzátehetjük persze, hogy a társas nyilvánosság új fórumai nem voltak mindenki számára nyitottak természetesen – nem véletlen, hogy egészen eltérő helyekre jár vagy jut el Széchenyi, Wesselényi, Dessewffy, Kazinczy vagy Bitnicz.)

62 MTA Kt K612 88r–v.

GÁBOR VADERNA
DIARY AND EVENT

COUNT JÓZSEF DESSEWFFY: *TESTI ERKÖLCSI ÉS TÁRSALKODÁSI ÉLET
PESTEN 1828* (MORAL AND SOCIAL LIFE AT PEST IN 1828)

Count József Dessewffy spent the first months of 1828 at Pest. He was member of the national deputations (as it is termed *regnicolaris deputatio*) established by the diet of 1825–1827, and took part in the elaboration of the basic rules for the National Casino during his stay at Pest. He was also member of the committee which, commissioned by palatine Joseph, was destined to elaborate the plan of a Hungarian Scientific Society (i.e. the Hungarian Academy of Sciences). Dessewffy recorded the events of these busy days in his travel diary, the manuscript of which can be found in the National Széchényi Library.

The present study explores Dessewffy's unique perspective as it is exhibited in the diary – the way he organised effective forms of urban living –, and examines the anthropology laying behind the descriptions of events. Since the events of these days were narrated by other memoirs and diaries as well, it is possible to compare the different methods of representation of the same sequence of events by various actors: István Széchenyi devoted his diary to the problems of private life, Miklós Wesselényi mainly took account of the expenses of his journey to Pest, Lajos Bitnicz emphasised the conflicts of interest which emerged from the differences between the confessions, whereas for Ferenc Kazinczy the travel to Pest was an adventure in the world of art.

The survival of a considerable amount of sources is at the same time an indication of the fact that the events of the years 1827 and 1828 were perceived by contemporaries as a beginning of a new historical period. New forms of social interactions, such as the horse race or the casino, appeared then, and the preparatory works of the Academy created the occasion for writers and aristocratic patrons of art to see each other, who previously never met, and only knew the others through their publications, letters, and the narration of certain mediators. All this was important not only because it rearranged the network of relations among the intellectuals of the early 19th century, but also because the forms of communication based on personal contact profoundly transformed the very structure of public life.

